

кореспондентами.

Законодавець передбачив найбільший у країнах Європи термін можливого провадження зняття інформації з телекомунікаційних мереж (1 рік), проте така слідча дія у разі не розкриття злочину може проваджуватись фактично протягом строку давності за відповідний злочин.

Пропонуємо доповнити ст. 264 нового КПК України нормами такого змісту:

«У невідкладних випадках, коли зволікання з провадженням слідчої дії може призвести до втрати можливості отримати важливі докази у кримінальній справі, проваджуваній за ознаками тяжкого чи особливо тяжкого злочину, постанову про зняття інформації з телекомунікаційних мереж (технічних каналів зв'язку), про контроль і фіксацію інформації, що передається засобами телекомунікації, може бути винесено прокурором на підставі обґрунтованих клопотань слідчого чи органу дізнання. Така постанова прокурора втрачає чинність, якщо вона не буде підтверджена рішенням слідчого судді протягом трьох діб».

КПК України слід доповнити нормою такого змісту: «Отримані в результаті проведення заходів щодо контролю і фіксації інформації, яка передається засобами телекомунікації, фактичні дані можуть бути використані як докази в кримінальному судочинстві тільки в тому випадку, якщо при їхній оцінці виявляються відомості, які необхідні для розкриття тяжкого чи особливо тяжкого злочину».

Висновки. На даному етапі судово-правової реформи необхідно провести системний аналіз рішень Європейського Суду з прав людини та забезпечити їх застосування у законотворчій діяльності, дотримуючись суверенітету України, Конституції України та принципу верховенства права.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці пропозицій щодо удосконалення інституту негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням приватного життя людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : в 2 т. / [Бандурка О. М., Блажівський Є. М. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний посібник / [Андреев Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін.] – К. : Алерта, 2012. – 736 с.
4. Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз ... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 259–262.
5. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / Уваров В. Г. ; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. – Дніпропетровськ : – 2012. – 268 с.

МАКАРЕНКО Є. І.,

кандидат юридичних наук, професор
(Дніпропетровський гуманітарний
університет)

УДК 343.982

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Висвітлюються особливості використання сучасних криміналістичних засобів і методів у розшуковій роботі слідчого по встановленню осіб, підозрюваних у

вчиненні кримінальних правопорушень.

Ключові слова: підозрюваний, розшук, розшукова діяльність слідчого, криміналістичні засоби, методи.

Излагаются особенности использования современных криминалистических средств и методов в розыскной работе следователя по установлению лиц, совершивших уголовные правонарушения.

Ключевые слова: подозреваемый, розыск, розыскная деятельность следователя, криминалистические средства, методы.

Outlines the features of the use of modern criminalistics facilities and methods for the identification of persons who have committed crimes.

Key words: suspect, search, search activity of investigator, criminalistics facilities, methods.

Вступ. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, розшуку і затримання осіб, які їх учинили, аби кожного винного було притягнуто до відповідальності в міру своєї вини, є одним із основних завдань органів досудового розслідування у боротьбі зі злочинністю [1, ст. 176]. При цьому відомча статистика свідчить, що за підсумками 2012 р. розкрито майже кожне друге кримінальне правопорушення (54,9 %). Загальна ж кількість злочинів, нерозкритих правоохоронцями за роки незалежності України станом на 1.01.2013 р., становить 2 001 388, з яких 982 132 – тяжкі та особливо тяжкі, 6717 – навмисних убивств і замахів, 11899 – навмисних тяжких тілесних ушкоджень, 1 376 322 – крадіжки. Не розшукано понад 20,5 тис. злочинців, які ухиляються від слідства та суду [2].

Наведені статистичні дані однозначно свідчать про те, що сучасній практиці виявлення злочинців притаманні суттєві недоліки, тому обговорення проблем розшукової діяльності слідчого набуває особливої актуальності.

Треба зазначити, що питанням установлення осіб, якими вчинено злочин, присвятили чимало своїх праць В. А. Жбанков і Г. М. Меглицький, О. О. Закатов, В. П. Лларіонов і І. В. Путова, О. Н. Колісниченко, О. Ф. Коновалов, І. П. Крилов та О. І. Бастрикін, О. О. Касаткіна, В. О. Малярова, У. А. Мусаєва, В. І. Попов, М. В. Салтевський, В. Є. Сидоров, В. В. Гончар, С. М. Єсін та інші, у тому числі й автор цієї статті [3]. Щоправда, поміж наведених учених й досі немає єдності поглядів щодо поняття та змісту розшуку й затримання підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. Відсутня чітка правова регламентація цих видів діяльності у чинному КПК України, що призводить до їх різноманітних тлумачень у науці й неоднозначних способів практичної діяльності.

Постановка завдання. Багато хто з правоохоронців знає про розшук осіб, якими вчинено кримінальне правопорушення, та не кожен має чітке уявлення щодо засобів і методів його здійснення. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), зобов'язуючи слідчого застосувати всі передбачені законом засоби й методи для забезпечення ефективності досудового розслідування (як того вимагає ч. 4 ст. 38 КПК), в тому числі виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідно для встановлення місцезнаходження підозрюваного, який переховується від слідства, водночас не дає вичерпного переліку арсеналу розшукових дій і тим паче не визначає, в якому порядку та ким саме вони мають виконуватися (ч. 2, 5 ст. 280, 281 КПК). Утім нинішні колективи підрозділів досудового слідства та карного розшуку переважно молоді (стаж – до 3 років), а досвіду роботи щодо «розшуку» бракує навіть їх керівникам, тому порадитися з питань загальних процесуальних і тактичних правил розшуку немає з ким.

Скрутну ситуацію ускладнюють також кардинальні зміни у кримінально-процесуальному законодавстві України, що зумовлює необхідність уточнення багатьох процесуальних і тактичних питань розшуку злочинців. З огляду на це головна мета й завдання даної статті полягають у спробі комплексно проаналізувати й теоретично обґрунтувати наявні в Україні на даний момент форми й методи розшуку злочинців, а також необхідність розробки стратегії й тактики розшуку правопорушників, удосконалення його правової основи,

організаційних форм та арсеналу специфічних заходів і методів його здійснення.

Результати дослідження. Насамперед слід зазначити, що чинний КПК України, передбачаючи відмінності в процесуальному порядку досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків (ст. 215) або кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ст. 477), разом з цим регламентує єдиний підхід до організації розшуку зниклих правопорушників незалежно від того, належать вони до числа хуліганів, злодіїв, гвалтівників, найманих убивць або терористів тощо. Щоправда, належність втікачів до тієї чи іншої злочинної «професії» набагато в чому зумовлює існування та вибір ними певних способів їх переховування (перебування на нелегальному становищі). А всіх їх поєднує одне – прагнення уникнути відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

Нагадаємо, що до категорії розшукуваних осіб зазвичай належать:

- підозрювана особа, яка після повідомлення їй про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та дачі особистого зобов'язання виконувати покладені на неї обов'язки порушила цей або інший запобіжний захід, переховується від органу досудового розслідування і місцезнаходження її невідоме;

- обвинувачена особа, яка ухилилася від суду, або втекла з-під варти під час судового провадження;

- засуджена особа, яка втекла під час її конвоювання до СІЗО чи ВТК;

- ув'язнена особа, яка вчинила втечу з місця позбавлення волі.

Практика свідчить, що зниклі правопорушники вдаються до різних способів переховування від органів досудового розслідування. Деякі з них, не виїжджаючи за межі місця постійного проживання, переховуються у родичів або знайомих. Тому добре організований «місцевий» розшук рано чи пізно сприяє позитивному результату.

Особи, які під час досудового чи судового слідства втекли з-під варти, усвідомлюючи, що за вчинену втечу їм загрожує додаткове покарання, воліють переїхати до іншої місцевості, де б можна було проживати легально. Ті ж, хто учинив втечу, будучи засудженими, як правило, переходять на нелегальне становище, часто міняють прізвище, зовнішність і рід занять. Деякі спромагаються за підробленими документами навіть виїхати за межі України.

Розшукові дії зі встановлення осіб, які переховуються й місцезнаходження їх невідоме, здійснюються за певними процесуальними правилами, а їх тактика має свою специфіку. Зокрема, якщо підозрюваний ухиляється від досудового слідства, а також, коли його місцезнаходження невідомо, слідчий зобов'язаний виконати всі гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, проведення яких необхідно й можливо за його відсутності, та вжити інших процесуальних заходів до розшуку підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК). При цьому, ухвалення процесуального рішення щодо розшуку підозрюваного зазвичай пов'язано із зупиненням досудового розслідування у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 281 КПК), а в разі розшуку обвинуваченого, який ухилився від суду, – зупиненням судового провадження (ст. 335 КПК). В обох ситуаціях констатується факт ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності й невідомість місця його перебування. Ця обставина дає слідчому право оголосити розшук підозрюваного.

Зазвичай про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування. Виконання постанови щодо розшуку підозрюваного (обвинуваченого) доручається оперативному підрозділу територіального органу внутрішніх справ (ч. 2, 3 ст. 281 КПК). Щоправда, обов'язки з проведення розшукових заходів чинне законодавство покладає як на слідчих, які здійснюють досудове розслідування, так і на оперативні підрозділи деяких спеціальних служб (підрозділи кримінальної міліції, спеціальні підрозділи боротьби з організованою злочинністю МВС, СБУ, підрозділів з оперативно-розшукової роботи органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України та ін.). Це означає, що кожен із цих суб'єктів має бути виконавцем розшуку і в процесі розшукової діяльності використовувати як загальні тактичні можливості слідчих дій, так і, власне кажучи, весь арсенал негласних засобів і методів розшуку. Так, відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК, за відсутності відомостей про місце перебування підозрюваного слідчий зобов'язаний особисто вжити заходів щодо його розшуку. Натомість, незважаючи на цей

обов'язок, на практиці розшукова діяльність слідчого, особливо у разі зупинення досудового розслідування, як правило, мінімальна. Крім винесення слідчим постанови про оголошення розшуку підозрюваного (ч. 2 ст. 281 КПК), серед розшукових процесуальних дій можуть бути такі: залучення громадськості до розшукової роботи через засоби масової інформації, давання оперативному уповноваженому окремих доручень і вказівок (ст. 40, ч. 3 ст. 281 КПК) щодо встановлення місця перебування розшукуваного підозрюваного та його затримання. Для виконання цього завдання активніше використовуються можливості оперативно-розшукових підрозділів.

Отже, з метою встановлення місця перебування розшукуваного підозрюваного та інших об'єктів розшуку слідчим і працівником оперативного підрозділу має бути вжито взаємопов'язаний і взаємодоповнювальний комплекс гласних і негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що зазвичай сприяють успішному розшуку підозрюваного. При цьому слідчими «розшуковими» діями є не будь-які спеціальні, а звичайні слідчі дії. Окремі з них можуть мати певну схожість із деякими оперативно-розшуковими заходами (скажімо, проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК) та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК і п. 7 ст. 8 Закону «Про ОРД»), але їх ототожнювати не можна. С для слідчих дій і розшукових заходів як елементів розшукової діяльності є мета і суб'єкт проведення, а різними – форми та прийоми здійснення. Тобто з урахуванням закономірностей їх організаційні форми та методи чисельні й мають свою специфіку.

Характеризуючи такий істотний елемент змістовної сторони розшуку як розшукові заходи слідчого, зазначимо, що їх класифікація у криміналістиці відсутня. Наприклад, О. М. Сербулов до арсеналу засобів і методів, спрямованих на встановлення місця перебування об'єкта розшуку, зараховує «направлення розшукових вимог, запобіжні заходи, заходи щодо виявлення злочинця в разі його явки у військовий комісаріат, ощадбанк та ін.» [4, с. 11].

Розглядаючи розшукові заходи слідчого, О. Ф. Коновалов зараховує до їхнього переліку: «витребування особистої справи розшукуваного та інших документів; направлення окремих пошукових доручень; перевірки (за паспортним столом, адресним бюро, органом рагс, пунктом організованого набору робочої сили тощо); вивчення архівних матеріалів (кримінальної справи, архівних пошукових матеріалів); направлення запитів до обліково-реєстраційних апаратів органів внутрішніх справ; «прочісування» місцевості» [5, с. 26, 28, 30, 43, 54]. О. О. Закатов поділяє розшукові дії на «процесуальні – оголошення розшуку обвинуваченого, розшукові доручення і вказівки органам дізнання, залучення громадськості до участі в розшуку та непроцесуальні – розсилання слідчим запитів у різні інстанції, бесіди з обізнаними особами, перевірки на підприємствах, в установах та організаціях, перевірки за обліками МВС, інформування населення за допомогою засобів масової інформації та ін. [6, с. 9–10].

Проте, на наш погляд, розшукові заходи слідчого доцільно класифікувати так: 1) заходи, мета яких отримання вихідної інформації для розшуку; 2) заходи, проведені для затримання підозрюваного по «гарячих» слідах; 3) заходи, що мають блокуючий або сторожовий характер; 4) заходи для виявлення об'єктів розшуку; 5) заходи, спрямовані на активізацію розшуку й розширення кола його учасників. Зараховуючи розшук як складову частину досудового слідства до об'єктів криміналістичної науки, вважаємо, що до нього може бути застосовано прийнятий у літературі розподіл процесу розслідування на початковий і подальший етапи. Для початкового етапу розшуку характерні заходи першої та другої груп, для подальшого – третьої та четвертої. Заходи п'ятої групи можуть здійснюватися на обох етапах досудового розслідування. Зрозуміло, цей розподіл умовний, оскільки застосування того чи іншого заходу залежить від конкретної слідчої ситуації на момент початку розшуку.

Суттєвим змістовним елементом розшукової діяльності слідчого є гласні та негласні слідчі дії, яким законодавець надав розшукового спрямування. По суті, будь-яку дію може бути використано слідчим із розшуковою метою: для отримання пошукової інформації, впливу на розшукувану особу чи то на особу, яка приховує об'єкти розшуку, для виявлення шуканих об'єктів і т. ін. Однак, як свідчить практика, найбільші пошукові можливості мають такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд, допит, обшук житла чи іншого володіння особи, проникнення до житла чи іншого володіння особи та ін. Можна сказати, що пошукові можливості огляду й

допиту полягають у тому, що останні дозволяють отримати вихідну пошукову інформацію, а проникнення до житла чи іншого володіння особи та його обшук – виявити місце перебування розшукуваного, а то й затримати останнього. Сказане, зрозуміло, не означає, що пошукова інформація не може бути отримана, скажімо, шляхом провадження обшуку (наприклад, виявлення листів від розшукуваної особи, у яких вона зазначає своє місцеперебування), або певні об'єкти розшуку не може бути виявлено в процесі огляду. Ми маємо на увазі лише типове пошукове значення зазначених слідчих дій. До речі, у працях, присвячених тактиці окремих слідчих дій, які мають найбільші пошукові можливості, досить детально досліджено види розшукової інформації, отримуваної завдяки їхньому проведенню, технічні засоби й тактика виявлення об'єктів розшуку тощо.

Значно більшими пошуковими можливостями відрізняються негласні слідчі дії, зокрема пов'язані з втручанням у приватне спілкування певного кола людей: накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка; зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та ін.

Таким чином, аналіз кримінально-процесуального законодавства та узагальнення практики його застосування в Україні дозволяють дійти висновку, що розшукова діяльність з розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням досить різноманітна. Вона містить у собі певний арсенал взаємопов'язаних між собою чотирьох різновидів процесуальних і непроцесуальних засобів: слідчих (розшукових) дій; негласних слідчих (розшукових) дій, не процесуальних організаційно-розшукових заходів гласного характеру та оперативно-розшукових (негласних) заходів.

Слідчі (розшукові) дії, спрямовано на встановлення місцезнаходження й затримання підозрюваного, можуть провадитися як під час досудового слідства, так і після його зупинення (ч. 5 ст. 280 КПК). В обох випадках слідчі (розшукові) дії мають свої особливості, які набагато зумовнюються слідчою ситуацією, що склалася у кримінальному провадженні. Тому, виходячи з особливостей розслідуваної події, як тільки слідчий переконався в тому, що місцезнаходження підозрюваного невідомо, в плані розслідування він має передбачити необхідні організаційні та слідчі (розшукові) дії: огляди, допити, обшуки, затримання та ін. Наприклад, з метою встановлення місця перебування підозрюваного слідчий має виявити й допитати осіб, які ймовірно підтримують зв'язок з підозрюваним і можуть бути поінформовані щодо його місця перебування; з'ясувати, на які кошти проживає розшукуваний, чи не має він наміру отримати зарплату за місцем роботи, іншу винагороду, чи не зберігає особисті вклади у банківських установах, хто з його оточення заборгував йому гроші, хто з близьких або знайомих надає йому матеріальну допомогу. Використовуючи отримані відомості про осіб, які проживають в інших регіонах, останні можуть бути обізнані щодо місцеперебування підозрюваного, для забезпечення оперативності досудового розслідування та в порядку, передбаченому ст. 232 КПК (дистанційне досудове розслідування), слідчий особисто може провести їх допит у режимі відеоконференції, або направити окремі доручення про їх допит.

Крім того, необхідно провести обшук за місцем проживання підозрюваного та в інших місцях, де можуть перебувати його особисті речі, з метою розшуку та вилучення документів, що посвідчують особу підозрюваного, його фотокарток, придатних для тиражування, записних книжок, листування, з яких можна отримати відомості, з ким він постійно підтримує зв'язок і де (у кого) може переховуватися. За місцем роботи (навчання) підозрюваного необхідно провести виїмку його особистої справи, оскільки в ній містяться докладні біографічні дані, відомості про реквізити документів, що посвідчують його особу. Слідчий може дати доручення оперативному підрозділу поповнити й уточнити інформацію щодо підозрюваної особи, її близьких, імовірних місць проживання, роду занять тощо.

Слід пам'ятати, що порівняно з пошуком невідомих зловмисників виявлення місця перебування встановлених, але зниклих осіб, цілком реально. Адже під час оголошення розшуку підозрюваних слідчий має у своєму розпорядженні достатні відомості щодо особи розшукуваного: паспорт (або форма № 1) з анкетними даними (прізвище, ім'я, по батькові, дата й місце народження розшукуваного), фотографія, прикмети, дактилоскопічна карта, ідентифікаційний код (номер за Державним реєстром фізичних осіб – платників податків). У процесі розслідування слідчому стають відомими й інші дані, наприклад: риси характеру

розшукуваного, уподобання, звички, схильність до вчинення певних злочинів. Важливо й те, що слідчий має відомості про родинні та інші зв'язки підозрюваного, оголошеного в розшук. Ця інформація дозволяє успішно «вирахувати» втеклого підозрюваного серед інших людей, установити його навіть у тих випадках, коли він проживає під чужим ім'ям, за чужими документами або використовує інші способи і засоби маскуванія. Пошуки полегшує й та обставина, що сам розшукуваний знає про вживані стосовно нього пошукові заходи, коло яких можна значно розширити за рахунок використання засобів масової інформації та зв'язку, звернення до близьких із проханням вплинути на розшукуваного, аби він з'явився, а також створення таких умов, які спонукатимуть до вчинення ним певних дій, що його викриють (звернення до військкомісаріату, вузла зв'язку, ощадбанку тощо).

Щоправда, слід мати на увазі, що розшукувана особа та її приховувачі, в свою чергу також намагаються передбачати дії суб'єктів розшуку. Однак, якщо перевершити їх у рефлексії, то передбачення не зможе перешкодити діяльності слідчого. Тому розшукова справа має містити останню фотографію розшукуваного підозрюваного, хоча не слід забувати, що зовнішність ним може бути змінено (скажімо, вуса й борідка різко змінюють риси обличчя). Може бути зроблено й різні роду пластичні операції (змінено форму носа, конфігурацію брів тощо). Під час організації розшуку довідуються в установах, куди може звернутися розшукуваний (паспортні столи, бюро нещасних випадків, готелі тощо). У медичних установах можна отримати відомості щодо групи крові, наявності хронічних захворювань і травм. Важливі відомості можна отримати також за місцем колишньої роботи підозрюваного. Нерідко розшукуваних знаходять у місцях відбування покарання, іноді – під іншими анкетними даними, тому стосовно цього мають проводитися регулярні перевірки.

Розшукова практика свідчить, що майже в кожній розшуковій справі для встановлення місця перебування розшукуваного підозрюваного та повноти дослідження всіх обставин розслідуваного злочину застосовуються й мають неабияке значення негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані зі втручанням у спілкування людей.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (ч. 1 ст. 246 КПК). Ці дії можуть проводитися для пошуку, фіксації й перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про розшукувану особу або тих, з ким ця особа контактує. Негласні слідчі (розшукові) дії переважно пов'язані з використанням технічних засобів зв'язку для приватного спілкування людей і дозволяють контролювати поштові відправлення підозрюваного, прослуховування його телефонних переговорів, зняття інформації з інших каналів зв'язку тощо.

Чинний КПК України вперше в історії вітчизняної юриспруденції уповноважує слідчого проводити цілий комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних зі втручанням у приватне спілкування розшукуваного підозрюваного з певним колом осіб (без їх відома). До таких дій, зокрема, належать: аудіо-, відеоконтроль певної особи на підставі ухвали слідчого судді (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка затриманої кореспонденції (ст. 261–262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника (ст. 264); дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); візуальне спостереження за зазначеними об'єктами (ст. 269); контроль за вчиненням злочину (ст. 271); негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274). Зрештою, для розшуку підозрюваних слідчий вправі використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 275).

Щодо комплексу виконуваних *організаційно-розшукових заходів* процесуального (гласного) характеру, то його може бути класифіковано за різними підставами, наприклад, за об'єктами розшуку, суб'єктами, які здійснюють розшук, масштабом його проведення та ін.

Зокрема, залежно від поставленої мети, їх можна поділити на дві групи: 1) організаційно-розшукові дії, спрямовані на отримання підстав для проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 2) розшукові дії, спрямовані на безпосереднє затримання підозрюваних, а також виявлення предметів і документів.

До першої групи належать:

- вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень;
- безпосереднє вивчення слідчим або оперуповноваженим документації підприємств, організацій, установ;
- опитування очевидців та інших обізнаних осіб;
- подвірний (поквартирний) обхід з метою отримання інформації, що становить інтерес для досудового слідства;
- установлення громадян – власників речей і предметів, виявлених на місці події, під час проведення обшуку, виїмки та інших слідчих дій;
- перевірка за криміналістичними обліками органів внутрішніх справ;
- розсилка запитів, орієнтувань до відповідних установ і т. ін. Приміром, оскільки неодмінним атрибутом сучасного життя кожної дорослої людини є наявність пластикової банківської платіжної картки, то будь-яке зняття грошей з неї дозволяє легко з'ясувати місце (країну, місто, час) здійснення розшукуваною особою платежів завдяки власній (або викраденій) платіжній картці¹.

Під час провадження розшуку використовується також група спеціальних організаційно-розшукових заходів, спрямованих на безпосереднє затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, а також виявлення предметів і документів, здійснення яких законодавство покладає на органи міліції, а саме:

- організація постійного чергування в місцях вірогідної появи розшукуваних осіб (засідка);
- використання суб'єктивних портретів;
- патрулювання міських вулиць з потерпілими або свідками з метою впізнання розшукуваної особи;
- обстеження місць можливого збуту чи зберігання викраденого майна;
- обстеження ділянок місцевості;
- переслідування правопорушника по «гарячих» слідах;
- вхід до житлових приміщень громадян, приміщень підприємств, організацій під час переслідування правопорушників;
- перевірка у громадян паспортів чи інших документів, що підтверджують особу, при підозрі у вчиненні правопорушення;
- доставлення в органи міліції і затримання на строк до 3-х годин для встановлення особи правопорушника (а, можливо, і злочинця);
- фотографування та дактилоскопіювання осіб, яких затримано за підозрою у вчиненні злочину або до них застосовано тримання під вартою;
- використання службово-розшукового собаки та ін.

Вище нами зазначено найпоширеніші та загальноприйняті організаційно-розшукові дії, здійснювані під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема у процесі безпосереднього розшуку злочинців. Усі отримані при цьому відомості відбиваються у відповідних довідках, що долучаються до матеріалів кримінального провадження.

Зрештою, практика свідчить, що виконання доручень слідчого з безпосереднього розшуку правопорушників інколи унеможливується без активного використання можливостей оперативно-розшукових підрозділів. Зокрема, у випадках, зарахованих до компетенції органів внутрішніх справ, розшуком втеклих підозрюваних, підсудних і засуджених переймаються спеціально виділені оперативні працівники підрозділів карного розшуку. При цьому оперуповноважений, якому доручено розшук, згідно з ч. 1 ст. 9 Закону

1 Напр.: Зятя Черновецького затримали завдяки кредитній картці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dengi.ua/news/81725_Zyatva_Chernoveckogo_zaderzhali_blagodarya_kreditnoj_kartochke_.html.

України «Про ОРД» заводить на кожного втікача оперативно-розшукову справу і планує проведення комплексу *оперативно-розшукових заходів* непроцесуального (негласного) характеру. Найпоширеніші з них такі:

- проведення контрольних та оперативних закупівель і постачання товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених для обігу;
- витребування документів і даних, що характеризують спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів;
- здійснення візуального спостереження за особою, в тому числі із застосуванням фото-, аудіо- та відеозйомки, оптичних і радіоприладів, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265, 269–270 КПК;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями ст. 268 КПК;
- проведення операцій щодо припинення злочинів і захоплення злочинців;
- негласна ідентифікація (впізнання) особи;
- негласне проникнення й обстеження оперативним працівником житла чи інших об'єктів, власником яких є розшукувана особа;
- обстеження місць імовірного збуту краденого, складання та розсилання орієнтувань;
- створення й використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів згідно з положеннями ст. 273 КПК;
- використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, конфіденційного співробітництва згідно з положеннями ст. 275 КПК;
- створення й застосування автоматизованих інформаційних систем, перевірка за криміналістичними та оперативними видами обліків та ін.

Наведене коло негласних заходів, регламентованих ст. 8 Закону України «Про ОРД», переважно здійснюється на підставі постанови слідчого судді, ухваленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу, погодженого з прокурором. Важливою метою їх проведення є виявлення місця перебування розшукуваної особи та інших об'єктів.

Оперативно-розшукові заходи мають велике значення для повноти дослідження всіх обставин у ході кримінального провадження. Отримані за підсумками їх провадження результати є основою: для визначення напрямків розслідування; для ухвалення відповідних процесуальних і тактичних рішень; для проведення слідчих (розшукових) дій, організаційно-розшукових заходів тощо. Наприклад, використання відомостей, отриманих у результаті перевірки за оперативно-довідковими обліками, може стати підставою для виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження чи об'єднання кримінальних проваджень. Розсилка запитів і орієнтувань дозволяє виявити місцезнаходження підозрюваного, викраденого майна та ін. На підставі цього можуть проводитись необхідні слідчі (розшукові) дії та заходи оперативно-розшукового характеру.

Після того, як слідчий вирішив питання про те, кого і як шукати, він має вирішити не менш важливе питання – де шукати, тобто треба чітко визначити межі території – району чи регіону проведення розшукових заходів. При цьому слід мати на увазі, що практична реалізація оперативно-розшукових заходів на тій чи іншій території здійснюється за дорученням слідчого чи з ініціативи оперуповноваженого відповідно до чинного законодавства, зокрема Закону «Про ОРД» та відомчих наказів, що докладно регламентують організацію і тактику розшукової роботи оперативних підрозділів ОВС, згідно з якими діяльність з безпосереднього встановлення місцезнаходження розшукуваних підозрюваних, які переховуються від органів досудового розслідування чи суду, або коли з інших причин не встановлено їх місце перебування, складається з таких послідовних етапів:

- насамперед, провадиться так званий місцевий (початковий) розшук, що здійснюється ОВС у межах району (міста, області), де зареєстровано місце проживання підозрюваного та провадиться досудове слідство;
- в разі, коли місцевий розшук не дав позитивних результатів, у подальшому офіційно оголошується розшук, який охоплює значно більшу територію – окремого або декількох

регіонів (наприклад, Західну Україну, центральний регіон, Східну Україну, АР Крим), або ж територію всієї держави;

• якщо за підсумками регіонального або державного розшуку будуть отримані відомості, що підозрюваний переховується за кордоном, то за сприяння Національного бюро Інтерполу України може бути оголошено міждержавний або міжнародний розшук.

Висновки. Наведений комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних та оперативних-розшукових заходів у своїй сукупності утворює реальний арсенал розшукових засобів і методів роботи у кримінальному провадженні. При цьому діяльність щодо розшуку правопорушника у конкретному кримінальному провадженні – це завжди унікальна, неповторна за багатьма рисами і деталями подія. З огляду на це, підхід до вирішення питань організації та проведення комплексу розшукових заходів розшуку підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення завжди має визначатися характером конкретної слідчої ситуації: *проста ситуація*, коли підозрюваному хоча і вдалося втекти з місця події і місце його перебування невідомо, однак у розпорядженні слідчого є інформація про те, ким саме вчинено злочин; *складна ситуація* характеризується тим, що підозрюваний з місця події втік, хто він і де перебуває – слідчому, за браком інформації, не відомо. На жаль, правопорушників, які переховуватися від органів досудового розслідування та суду, в Україні нараховуються десятки тисяч. І лише належним чином поставлена розшукова робота наділених цією функцією правоохоронних органів держави є гарантією того, що жоден злочинець не уникне заслуженого покарання. Це, у свою чергу, створюватиме в державі тверду впевненість населення у своїй захищеності від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність, спокій і порядок у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (4651-17), введений у дію з 19.11.2012 р. – Ст. 2; п. 2.1.3 «Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», оголошене наказом МВС України від 09.08.2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України».
2. Стан та структура злочинності в Україні – 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (<http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>).
3. Колесниченко А. Н. Розыск. – В кн. : Криминалистика / – Колесниченко А. Н. – М., 1963.
4. Попов В. И. Розыскная деятельность в системе уголовного процесса и криминалистики / В. И. Попов // Учен. труды Казахск. ун-та. – Т. 8. – Вып. 8. – Алма-Ата, 1967.
5. Коновалов Е. Ф. К вопросу о понятии и объектах розыскной деятельности следователя / Е. Ф. Коновалов // Труды Высшей школы МВД СССР. – Вып. 34. – М., 1972.
6. Крылов И. Ф. Розыск, дознание, следствие / И. Ф. Крылов, А. И. Бастрыкин. – Л., 1984.
7. Закатов А. А. Криминалистическое учение о розыске : учебное пособие / Закатов А. А. – Волгоград : ВСШ МВС СРСР, 1988.
8. Илларионов В. П. Правовые и организационно-методические аспекты международного розыска преступников / Илларионов В. П., Путова И. В.
9. Жбанков В. А. Криминалистические средства и методы установления лиц, совершивших преступления : учебн. пособие / В. А. Жбанков, Г. Н. Меглицкий. – М., 1993.
10. Образцов В. А. Установление преступника, скрывшегося с места происшествия / В. А. Образцов // Криминалистика : цикл лекций по новой программе курса. – М. : Юригон, 1994.
11. Мусаева У. А. Розыскная деятельность следователя по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук : 12.00.09 // У. А. Мусаева. – Тула, 2002.
12. Касаткина Е. А. Розыск обвиняемого в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. А. Касаткина. – Владимир, 2004. – 175 с.
13. Макаренко Є. І. Розшук і затримання підозрюваних (звинувачених) у наркобізнесі : навч. посібник / Макаренко Є. І. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС, 2005 – 148 с.

14. Макаренко Є. І. Теорія та практика встановлення й затримання осіб, якими учинено злочин : монографія / Макаренко Євген Іванович. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. університет внутрішніх справ, 2011. – 468 с.
15. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. О. Малярова. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005.
16. Гончар В. В. Деятельность следователя по розыску подозреваемых и обвиняемых : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Гончар. – М., 2007. – 188 с.
17. Есин С. Н. Криминалистическое обеспечение розыска лиц, скрывшихся от следствия и суда : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / С. Н. Есин. – М. : Моск. ун-т МВД РФ. 2009. – 223 с.
18. Павлов А. В. Задержание обвиняемого, находящегося в розыске : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Павлов. – Омск, 2009. – 223 с.
19. Сербулов А. М. О взаимодействии следователей и работников милиции при розыске скрывшихся преступников / А. М. Сербулов. // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1968. – Вып. 5. – С. 11.
20. Коновалов Е. Ф. Розыскная деятельность следователя / Е. Ф. Коновалов. – М., 1973.
21. Закатов А. А. Криминалистическое учение о розыске : учебное пособие / Закатов А. А. – Волгоград : ВСШ МВС СРСР, 1988.

САЧКО О. В.,

кандидат юридичних наук
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.13.13

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Приділено увагу історичним етапам становлення та розвитку інституту безпосереднього виявлення злочину.

Ключові слова: *інститут безпосереднього виявлення злочину, Статут кримінального судочинства, факти злочину, порушення кримінальної справи.*

Уделено внимание историческим этапам становления и развития института непосредственного раскрытия преступления.

Ключевые слова: *институт непосредственного раскрытия преступления, Устав уголовного судопроизводства, факты преступления, возбуждение уголовного дела.*

The article is focuses on the historicle stage in the development of direkt detection of crime.

Вступ. Здобуття будь-якої, а особливо первинної інформації, про злочини є важливим чинником протидії злочинності, але це дуже складна практична справа і теоретична проблема. Історичні етапи становлення та розвитку інституту безпосереднього виявлення злочину, сприятимуть удосконаленню діяльності органів на які, відповідно до чинного законодавства, покладено обов'язок виявляти з будь-якого джерела обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що в юридичному сенсі

